

Ю. С. Іванова, молодший науковий співробітник Інституту вивчення проблем злочинності Академії правових наук України

ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ПОБУДОВИ ЇЇ МОДЕЛІ

Одним з найважливіших елементів криміналістичної характеристики злочинів є особа злочинця, під якою розуміють особу, що вчинила злочин, із сукупністю найсуттєвіших ознак і рис, що її характеризують. Складовими, що відображають сутність особи злочинця можуть бути відомості демографічного характеру, інформація про моральні та психологічні особливості особи, зокрема манери поведінки та спілкування, темперамент, характер, а також певні специфічні ознаки, властиві цій особі, можливі спеціальні знання та навички тощо.

Узагальнюючи найпоширеніші спільні ознаки осіб, що вчинили однотипні злочини, можна зробити висновок про можливу схильність певних людей до скоєння таких самих злочинів, або про потреби, що схиляють людей до вчинення певного виду злочину. Так, вивчаючи особу злочинця, досліджуючи психологічні механізми протиправної поведінки, мотивацію різних видів злочинів, роль та співвідношення індивідуально-психологічних та соціально-культурних чинників у формуванні протиправної поведінки, вплив на неї різних ситуативних психічних станів самої особи, можна не тільки розслідувати певні однотипні злочини, але й попереджувати їх, проводячи відповідну профілактику серед осіб, що мають психологічну схильність до вчинення таких злочинів. Отже, вивчення як особи злочинця, так й інших типових ознак певного виду або роду злочинів, тобто, власне кажучи, криміналістичної

характеристики певного виду злочинів, є метою оптимізації процесу розкриття та розслідування злочинів.

Модель особи злочинця являє собою штучно створену систему, яка здатна «замінити» собою невідомого злочинця, дає змогу при її вивченні та практичній перевірці отримати нову достатньо ймовірну інформацію про нього, яку можна буде використати для вирішення пошукових, пізнавальних, ідентифікаційних й інших завдань у кримінальному процесі. Сама по собі модель – це зовсім інший об'єкт, інша система, яка лише схожа на оригінал. Так, модель особи невідомого злочинця (пошуковий портрет даної особи) це досить неповна за кількістю використаних ознак характеристика, у складі якої, до речі, не всі складові можна назвати безперечними. Проте, на основі наявної інформації про спосіб, час і місце вчинення злочину, механізм злочинного діяння, за слідами, залишеними в цьому місці, можна виділити певну кількість ознак, що безпомилково характеризуватимуть особу злочинця і з великою долею ймовірності вказуватимуть на справжнього злочинця. Тож саме відокремлення необхідних фізичних, біологічних, соціальних й інших важливих ознак особи злочинця є наслідком аналізу різних матеріальних та ідеальних слідів, знайдених на місці вчинення злочину.

На початку створення моделі, як правило, існує дуже багато прогалин і неточностей, які з часом корегуються, уточнюються, вдосконалюються шляхом виключення одних елементів, переосмислення та перебудови інших, включення частин і зв'язків між ними, які раніше були відсутніми. Створена модель особи вже відомого злочинця, містить повне, багатостороннє, достовірне знання про цю особу. Звісно, такі моделі відрізняються за своїм інформаційним змістом, характером і кількістю відображених ознак. Процес створення моделі включає в себе побудову та вивчення розумової моделі особи злочинця, використання якої дозволить визначити напрямок пошуку або здійснити прогнозування його подальшої поведінки.

Важливою особливістю розумової моделі є її властивість бути аналогом ще непізнаних обставин, скритих зв'язків і невиявлених відносин.

Одним з різновидів криміналістичних розумових моделей є психологічний портрет. Характерною особливістю психологічного портрета є те, що крім звичних складових – комплексу даних про психологічні ознаки особи, яку розшукують – до його елементів відносять також інформацію про інші важливі ознаки, котрі сприяють виявленню та ідентифікації злочинця – криміналістичні, правові та соціально-демографічні ознаки. На відміну від багатофункціонального словесного портрета, який визначає ознаки зовнішності людини за певною системою, психологічний портрет відображає внутрішні, психологічні, а також поведінкові ознаки злочинця.

Чим глибше визначені окремі індивідуально-психологічні особливості людини, чим більший спектр їх охоплений вивченням, тим більш детальним та інформаційно-насиченим буде психологічний портрет досліджуваної особи. Отже, використання розумової моделі особи злочинця, зокрема психологічного портрета, є перспективним напрямком, заснованим на спеціальних знаннях висококваліфікованих фахівців з різних галузей (кримінальних психологів, психіатрів, криміналістів та ін.), що здатен допомогти в розслідуванні та розкритті найтяжчих злочинів, у яких застосування звичайних засобів уже вичерпано.